

ANTIČKA NASEOBINA NA MAJSANU

Cvito Fisković

U zapadnoj strani otočica Majsana uvučena je morska uvala Lučica. Svojim položajem je zaklonjena od bure i jugoistočnih vjetrova te pruža prikladno sidrište i pristanište brodovima. Od njene pjeskovite obale postepeno se preko niske zaravni uspinje prirodna udolina plodne zemlje između dva kamenita brijega. Da je za život manje zajednice i razvoj naseobine to podesno mjesto tijekom duge prošlosti privlačilo ljude potvrdili su arheološki nalazi u slijedovitom razdoblju od kamenog doba do srednjeg vijeka.

Najstariji su ulomci kamenog kremenog oruđa i oružja nepravilno okresana među kojima dva stilski neodređena i slabo obrađena artefakta, komad dobro obrađenog kremenog noža i jednog dijela tzv. zavjetne kamene sjekirice. Kao zasad najpouzdanija je neolitska izdjelbina od zelenog kamena duga četiri cm. Taj se uglačani ulomak može ubrojiti u kulturne predmete s kamenodobnih obitališta, a dokazuje da se u prapovijesti, pored nekih stanica na susjednom Pelješcu,¹ Korčuli i Majsan, sred Pelješkog kanala, bio posjećivan ako ne i naseljen od žitelja obližnjih mu krajeva. Bijaše im privlačan svojom položenošću između poluotočkog kopna Pelješca i velikog otoka Korčule na izloženoj prometnoj točki, najveći u ribolovnom otočju. K tome je i najveći imajući prikladno sidrište za lađe s pristupačnim žalom u uvali gdje je, izgleda, odavno korišten izvor žive vode i gdje je u zavjetrini dosta plodne zemlje odgovarao uspostavi trajnijeg obitovanja.

Od protopovijesnog doba kada na Majsan nesumnjivo dolazahu ribari i pomorci sa susjednih i okolnih obala nema tako jasno utvrđenih tragova kao što su spomenuti neolitički ostaci.² Krhotine keramičkih ulomaka izvjesno željeznodobnog postanka u iskopinama, a i inače, nije bilo moguće sasvim odvojiti od kasnije grube kasnoantičke ili ranosrednjovjekovne keramike vrlo srodnih rustičnih svojstava u tehnici obrade a i naravi ukrasa.

S nešto više stalnosti ilirskom dobu mogli bismo pridati dugački suhozid pružen uz hrbat brijega što sa sjevera zaklapa najpogodniji dio otočica, udolinu s Lučicom. Rasut poput nasipa proteže se preko šezdesetak metara u približnom smjeru istok-zapad, kako mu već omogućava

¹ N. Petrić, Prehistorijske kulture Pelješca, Pelješki zborik I, Zagreb 1976, str. 296; D. Srejšović, B. Jovanović, Pregled kamenog oruđa i oružja iz Vinče, Arheološki vesnik VIII/3-4, Ljubljana 1957; A. Geat, La villa di Capriva, Studi Goriziani XLVI, sl. 1.

² I. Fisković, Kulturno-umjetnička prošlost Pelješkog kanala, Split 1972, str. 17-22.

prirodna kosa, a s dvije ozidane, sada niske strane, svugdje je širok oko dva metra. U nasipu njegovih ruševina mjestimično se zateklo ulomaka slabo pečene keramike s kvarcitnim zncima, kao stanovita potpora za njegovu ranu dataciju, a svojedobno je mogao služiti i kao strateška obrana i kao zaklon od sjevernih vjetrova što preko Pelješa pušu s Neretve. Taj zid svakako i danas zakriljuje ruševine zgrada koje otkopasmo kraj obale Lučice, tj. u zavjetrini, tridesetak metara niže, a skoro uz rub ranije dublje morske uvale.

Ruševine na Majsanu s prapovijesnim zidom (foto. K. Tadić)

Oznaka tog naseobinskog sklopa u cjelini i u pojedinostima, kako u građevinama tako i u popratnim nalazima, jamči da je bio korišten za stanovanje i trajno naseljen u vremenu rimsko poganske vladavine nad Dalmacijom, naročito u trajanju kasne antike sa starokršćanskim sadržajima pa se život ljudi tu nastavljao i ponovno taložio u doba ranog srednjeg vijeka o čemu već izvijestih.³

U raščlanjenom tlorisu dosta izduljenog pravokutnika i dugim hodnicima s južne i sjeverne njegove strane, s istaknutim i središnjim dvori-

³ C. Fisković, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, Starohrvatska prosvjeta III s., sv. 11, Zagreb 1981, str. 137.

štem prepoznaje se još osnova vile rustike⁴ koje na našem primorju birahu slične položaje.⁵ Ova ovdje bijaše doduše prikraćena nedostatkom znatnijih obradivih površina, ali je svoj opstanak zasnivala na drugim posrednim granama i uvjetima. Ta jednostavna naseobina rimskog doba koju uvjetno smatramo malim gospodarstvom s kasnijom ranokršćanskom memorijom i grobljem, koje sam već opisao,⁶ predstavlja razgranati i utvrđeni sklop povezanih prostorija položenih u pravcu istok-zapad. Tim smjerom se uspostavlja i unutarnje kretanje vođeno od glavnog ulaza, uvučenog između gospodarskih zgrada, podužim hodnikom do središnjeg dvorišta oko kojeg bijahu okupljene prostorije za svakodnevni boravak još spojene izravnim svojim izlazima u neposredni okoliš. Tako

Pogled s istoka na središnji dio majsanske naseobine (foto K. Tadić)

bijahu najbolje iskorištene datosti samog reljefa, jer su zgrade uvučene u zavjetrinu, na sunčanoj strani zavalice, a dijelom čak usječene u stje-noviti obronak, da bi što manje oduzele plodne površine zemljišta.

⁴ M. Biró, Roman villas in Pannonia, Acta archeologica Academiae scientiarum Hungaricae XXVI, Budapest 1974, sl. 18—21; I Cremošnik, Vila u Višićima, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. XX, Sarajevo 1965, str. 146, tabla III.

⁵ M. Zaninović, Neki primjeri smještaja antičkih gospodarskih zgrada u obalno-otočkom području Dalmacije, Arheološki radovi i rasprave IV — V, Zagreb 1967, str. 357; M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb 1976, str. 217; I. Fisković, O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog primorja u »Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka«, Split 1980, str. 230—233, karta 1, sl. 23—26.

⁶ C. Fisković, Starokršćanska memorija i groblje na Majsanu, Starohrvatska prosvjeta III serija, sv. 12, Zagreb 1983.

Shodno općoj svojoj postavi čitav se sklop protegao uzdužno od mora, kao osnovnog prilaznog smjera k unutrašnjosti otoka.

Zbog njega i stjenovite obalne hridine u Lučici u svojim rascjepima bijahu popunjene žbukom pomiješanom komadićima opeke, da pristup bude bar nekako ravniji i uporabljiv s obje bočne strane uvala. Na sjevernoj strani u plićaku sagrađen je od lomljenog kamena povezanog djelomično žbukom mali lukobran da zaštiti pristanište od jugozapadnih vjetrova koji jedini inače smetaju mirnoj uvali. U zaštiti tog lukobrana, koji i danas nazivlju poznatim imenom »Porporela«,⁷ mogu se privezati čamci i skloniti od nasrtaja valovlja sa zapada, koje uskovitla ovdje oštri morski vjetar u svim godišnjim dobima. Uređenje male luke u obgrađivanju, u koje se nekoć utrošilo znatnih snaga i sredstava, svjedoči da građevinski sklop otpočeka bijaše životno usmjeren moru, pa tim i povezan širom okolinom, jer u svojoj zabiti mogaše opstojati kao skromna, više ribarska nego li ratarska i stočarska jezgra. Takvih se dosad kod nas malo našlo i uopće odredilo, pa to ovome nalazištu ocrtava posebnost, ali i dava važnost za opće očitovanje nastavanja obale od poganske antike nadalje.

Početak naše ere, ako ne i ranije, utemeljena je naseobina Rimljana uzdržavana od skupine ljudi koji podređivahu za svoje potrebe svakidašnja prirodna bogatstva; snabdijevahu se naime ribolovnim morem a jednako obradivom zemljišnom površinom otočića. One bijahu uređene za poljoprivredno iskorištavanje podziđivanjem terasastih zaravni u uzdolju glavne uvala. Uporednu brižnost za osiguravanje što povoljnijih uvjeta ljudskog života na malom kopnu sred mora svjedoče jednostavna već spomenuta pristaništa za lađe u luci te uređaji za priskrbu vode zatečeni na nekoliko mjesta. Sve to bijaše namijenjeno uzdržavanju manje životne jezgre koja se nakon arheološkog iskapanja otkrila uglavnom kao stambeno-gospodarski sklop. Ona u svom složenom ustrojenju nedvojbeno nosi bitne sastavnice jedne rimske vile rustike, a obzirom na prilično skromni oblik uz vrlo prosječnu opremljenost s pukom svrsishodnošću umjesto ladanjskog naglašeno je njeno privredno značenje. Njen položaj u prisoju, u morskoj lučici i uz obradivo polje podsjeća, kako rekoh, na položaj nekolicine vila rustika u Dalmaciji.

Dosta veliki i razvijeni građevni sklop u Lučici položen je i razrađen prema prirodnom položaju zemljišta, u prisoju obranjenom od nasrtaja bure na podanku brijega i na boku ravnice koja završava morskom uvalom sa koje se ulazilo u tu cjelinu. Oblik sklopa dugoljast i smješten u pravcu spuštanja tla od krša k obali izbjegao je nasrtaju kišnice koja je okupljena kroz dolinu mogla slobodno silaziti u Lučicu do mora. Te međusobno povezane zgrade, kojima se sačuvaše prizemni dijelovi zida, omeđene su vanjskim dugim zidom s dvije kule na sjevernoj strani pod brijegom. Zapadna pristupna strana, okrenuta luci, bijaše ograđena zidom i obranjena visokom trouglom kulom. Južna pak strana bijaše učvršćena visokom cisternom koja je mogla svojim nadograđenim

⁷ C. Fisković, Segetski spomenici, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI-LIX, Split 1957, str. 213.

Naziv porporela za lukobran postoji još i danas u Dubrovniku i u Rabu.

Pogled sa sjeverozapada na istočni dio otkopanih zgrada (foto. K. Tadić)

Predvorje u središnjem dijelu građevnog sklopa (foto. K. Tadić)

gornjim dijelovima i nižim zidovima koji je opkoljavahu poslužiti i obrani, dok se istočna strana nevidljiva iz pristupne lučice rastvarala prema polju i podnožju brijega. U tom sklopu bijaše prostrano središnje dvorište i s juga mu okolne prostorije, kuhinja, kupatilo i već spomenuta cisterna, koja je bočno položena stršila na južnoj strani. Izvan tog sklopa, ali ipak povezane s njegovim obrambenim pročelnim zapadnim dijelom nalazi se zgrada turnjačnice s četiri pridodane prostorije poljoprivrednih spremišta koje ju okružuju s istoka i zapada. Nijedna od njih nema vanjska vrata iako su najbliže Lučici. Uklapahu se, dakle, u obrambeno uređenje i u njih se ne ulazi izravno sa pristupne južne i zapadne strane već otraga sa manje izložene strane brijega i polja. Sve te prostorije imaju nepravilni četverouglasti tloris. Središnja je turnjačnica u koju se silazaše kroz hodnik preko tri plitke široke i u stijeni usječene stepenice. Ona najisturenija k moru mogaše služiti kao sklonište za lađe imajući jedina veći otvor prema moru a bez ikakvih prolaza prema drugim pro-

Ostaci tjeska za ulje u turnjačnici (foto. K. Tadić)

storijama u toj najisturenijoj skupini. Iako samostalno zaklonjen, njihov je smještaj izabran baš uz more radi dovoza prerađevina. U turnjačnici, popločanoj nepravilnim pločama, dva su četverouglasta dugoljasta i jaka kamena usađena okomito u rupe tla, položena uporedo, jedan prema drugome. Na unutrašnjim stranama su im usjeci. Očito je da su to stožeri, stipites antičkog mlina za vino ili ulje, u čije se rupe utakahu gredice

vitla, preluma za gnječenje grožđa ili maslina. Svojim poluokruglim vrhom stipites su slični onima nađenim u Solinu⁸ i na više mjesta u primorskoj Dalmaciji, privreda koje je uvelike ovisila o proizvodnji ulja i vina.⁹

Cisterna s južne strane (foto K. Tadić)

Kraj stipitesa je i okruglo zidano postolje koje je vjerojatno služilo za postavljanje kamenice. Pri dnu južnog zida je mala rupa obložena kupama kanalicama, a služila je za odvod vode, upotrebljene pri mljevenju izvan zgrade.

Vjerojatno je po ovoj turnjačnici, torkularumu ili možda po susjednoj srušenoj, ranije opisanoj kuli, ovaj predio nazvan »Turanj« ili »pod Turanj« sačuvan među orebičkim ribarima koji ovdje ribaju od pamti-vijeka.¹⁰

Kulu iz prostorijske uz torkular i pobočne uz njih već sam opisao u spomenutom radu jer čine onaj dio građevnog sklopa koji je skupa s

⁸ E. Dyggve, *History of Salonitan christianity*, Oslo 1951, fig. II, 24; D. Rendić, *Nova solinska turnjačnica sjeverno od foruma*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LV, Split 1953, str. 205; P. Marconi, *Lagusta Estratto dal Bulletino della Commissione Com (LXVII) 1934*, Roma 1936, str. 12–13, sl. 7, tabla II, III.

⁹ I. Bojanovski, *Antička uljara na Mogorjelu i rekonstrukcija njenog torkulara*. *Naše starine* XII, Sarajevo 1969, sl. 1; M. Suić, *Arheološka istraživanja u Mulinama na otoku Ugljanu*, *Ljetopis JAZU* 64, Zagreb 1960; Lj. Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb 1930, str. 209; I. Fisković, *Pelješac u protopovijesti i antici*, *Pelješki zbornik* I, Zagreb 1976, str. 58.

¹⁰ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1973, str. 524, 525.

ranokršćanskim grobljem preoblikovan u kasnoj antici i u ranom srednjem vijeku. Taj ulazni dio, naime, pretrpio je najveće promjene, ali nema dvojbe da isprva bijaše središnji s vanjskim trijemom, prilaznim stubama i širim ulaznim vratima pred rastvorenim grobljem. Svi se ti dijelovi i danas raspoznavaju u svom spretnom nadostavljanju kojim se smjer kretanja od mora privodi u unutrašnjost, ali ne izravno nego zaklonom samih zgrada što omogućavaše odbijanje svakog nepoželjnog posjetioca, a za miroljubive postojahu čak mali trijem pred ulazom. Štiti ih svih zajedno kula povezana dugim zidom sa sjeveroistoka, pa se tako u tlorisu obje ističu na sjevernoj strani kao dva risalita. Njihova čvrstina odbija svaki pristup s terena pred tom inače u najdubljem potezu ozidanim stijenkom. Krajnja sjeveroistočna, djelomično sačuvana kula ima nepravilni četverouglasti tloris i tek joj je sjeverni ponešto izbočeni zidni ugao poprimio trouglasti oblik, pa se tim donekle podudara sa sjeverozapadnom kulom. Sagrađena je također na povišenoj stijeni, pa se uzdiže nad čitavim građevnim sklopom. Pod joj je popločan nepravilno, a zidovi djelomično ožbukani. Iz njene unutrašnjosti vodi duži nepravilni kanal ograđen i pokriven nepravilno lomljenim pločama, a upoređan s vanjskim sjevernim zidom.

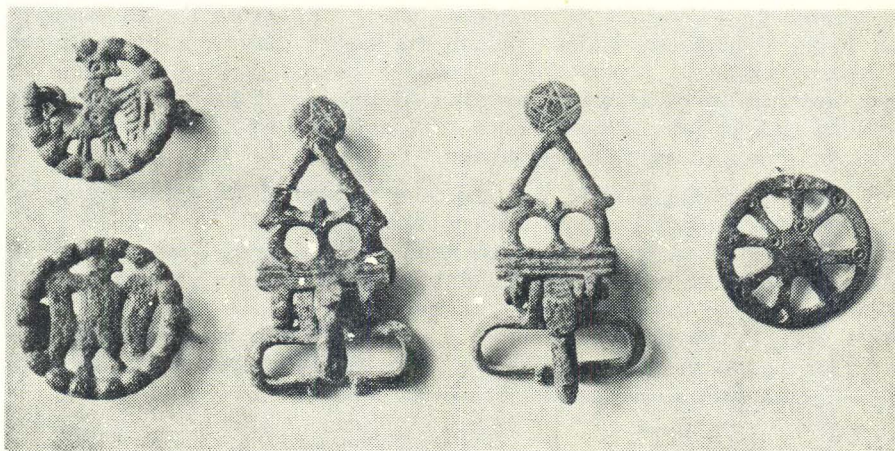
Sjeverni hodnik je pregrađen u svom istočnom dijelu pa je tim oblikovana posebna dugoljasta prostorija široka otprilike kao i hodnik. Ima prozor, naknadnu pregradu, a i dvoja vrata, zapadna vode u preostali dio hodnika, a južna u široko središnje dvorište koje sa zapada omeđuju dvije međusobno spojene prostorije koje su se našle kasnije uz ranokršćansku memoriju. Dvorište, atrij,¹¹ je pravokutna oblika, djelomično ožbukano, a dijelom usječeno u živu stijenu tla. U dvorište vodi prolaz široka praga sa žlijebom za drvene vratnice. Ta vrata se podudaraju s vanjskim vratima u koja se ulazilo iz polja u predvorje u kojemu je nađeno mnogo ulomaka crjepova što odava da bijaše pokriveno. Uz sjeverni zid tog predvorja sazidana je kamena klupa uz koju ostaše tri krupne stepenice od ploča uzdignutih jedna na drugu dok su se tri odronile. Postavljene su tu nakon rušenja i ispunjavanja trijema nadolom zemljom da se preko njih može izaći na nastalo uzdignuto zemljište. Kroz druga sjeveroistočna vrata ulazi se u dvorište, a tik do njih se iz trijema ulazi u kuhinju popločanu nepravilnim pločama. U njoj su nađeni komadi raspukle četverouglaste kamenice bez poklopca. U sjeverozapadnom je uglu kuhinje nisko uzdignuto ognjište, dok je šire i veće u jugoistočnom uglu. Tu su nađeni i komadi žrnjeva. Iz kuhinje vodi kroz polje kanal pokriven, obložen i popločan nepravilnim pločama do bunara ograđena i oklesana u živcu kamenu na dnu kojeg je bočata voda.

Uz kuhinju je četverouglasta prostorija kupatila koja je imala vrata u srušenoj prostoriji nad njom, dok je pod niskim srušenim podom ostao otvor presvođen lukom sastavljen naizmjenično poredanim ciglama i kamenim pločama. Kroz taj se otvor zagrijavalo pod, hipokaust, podignut

¹¹ S. Gvozdenović, Pregled kulture stanovanja u Starom vijeku. Hrvatsko kolo V, Zagreb 1952, str. 666; K. Svoboda, Römische und romanische paläste, Wien 1918, sl. 54, 61; M. Bíró o. c. (4), 1, 2, sl. 20, 21; B. Thomas, Römische villen in Panonien, Budapest 1964, st. 14.

na stupićima od četverouglastih cigla¹² od kojih su neke nađene u ruševinama. Kupatilo je bilo zaštićeno od kosine polja posebnim, odjelnim zidićem sagrađenim pred njegovim južnim vanjskim zidom, vjerojatno da mu zidovi ne vlaže pred mogućim nasrtajem vode sa susjednog zemljišta na mjesto gdje se ložila vatra.

Na istočnom su zidu dvorišta, atrijska, vrata kojima se prilazilo stepenicama u uski uzdignuti prostor s podom obloženim usitnjenom finom žbukom i ograđenim niskim zidićem. Tu su nađeni komadi zidne žbuke bojadisani crvenim pojasima između kojih se protežu bijeli. Sačuvali su se i komadi bijele profilirane žbuke a i ulomci crvene obojene sa sitnim potezima kista i crvenim točkicama.

Kasnoantičke kopče nađene na Majsanu (foto Ž. Bačić)

Prostorija koja se iza tog zidića nastavlja nema takvog poda ni žbuke. Sjeverni zid prostorije je zaobljen prema obliku hridine na kojoj se uzdiže već spomenuta sjeveroistočna kula. Stijena je obložena nepravilnim pločama. Iz nje se ide u nepravilni hodnik koji se prema obliću stjenovita i zemljina tla oblikuje u poluluk i uzdiže stepenicama k tri pačetvorinaste prostorije. Hodnik se penje i kroz njega se ulazi u polje i na brežuljak. Tu je puteljak uz koji je u stijeni popločan grob.¹³ Budući da je osamljen i položen na kraju gospodarskog stražnjeg dijela čitavog građevinskog sklopa, a ne na okupu sa starokršćanskim uz memoriju, može ga se smatrati poganskim. Pripadao je vjerojatno vlasnicima vile rustike, koji su se prije svog pokrštenja pokapali u nj.

S južne strane građevnog sklopa nepravilno i koso položena na nj, kao da pripada ranijoj pregrađenoj vili, diže se visoka cisterna, donjim

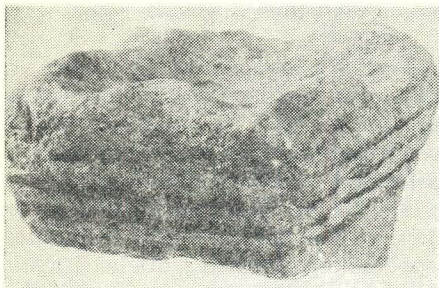
¹² Usporedi B. Vikić-Belančić — M. Gorenc, Završna istraživanja antičkog kupališnog kompleksa u Varaždinskim toplicama, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, serija 3, sv. IV, Zagreb 1970, tabla II, 1, tabla XII, 1; Manu Zisti, Iskopavanja u Caričinom gradu 1955—1956, Starinar n. s. VII—VIII, Beograd 1958, sl. 26—27. V. Kondić — V. Popović, Caričin grad, Beograd 1977, sl. 95.

¹³ Sličan je nađen i na Orebićima.

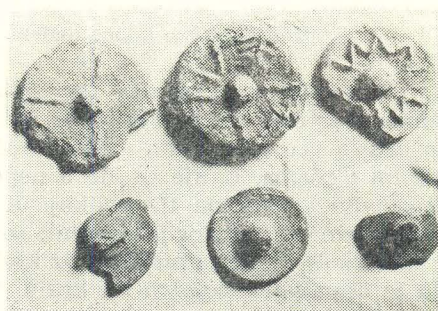
dijelom ukopana u zemljište. Četverouglasta je i njeni su debeli zidovi pri donjem dijelu opkoljeni i pojačani nižim zidićem ožbukanim i po vrhu popločanim radi izlučenja nečistoće koso položenim pločama. Na južnom zidu u donjem sloju žbuke spojnice imaju urezane ukošene crte kao i na pilastrima memorije. Unutrašnji zidovi su joj obloženi trostrukim slojem žbuke, u nekima su zdrobljeni komadići opeke. Negdje je donji sloj iskrižan crtama da bolje prihvati gornji kao u kupatilu Salone.

Debeli je svod cisterne pao, građen izmjenično poredanim rimskim ciglama i pločastim kamenjem, ali se na njegovim komadima još primjećuje bačvasti oblik. Ožbukana je dvostrukim slojem žbuke i pojačana u uglovima upotrebom bazalta da ne propušta.¹⁴ Sred ožbukanog dna je okrugla udubina sa skupljanje taloga kao i u manjoj antičkoj cisterni na Orebićima.¹⁵ Cisterna je vjerojatno bila u uporabi do 17—18. stoljeća, jer je na njenom dnu nađena polomljena šarena majolična zdjela iz tog vremena talijanske proizvodnje. Mogla je primati kišnicu ne samo iz svog već i sa krovova okolnih zgrada s kojima bijaše spojena. Budući da florisno strši iz južne strane sklopa, mogla je poslužiti i kao obrambena kula kojoj je završetak kasnije srušen.

Stoka se pojila u lokvi pod stijenom na padini brijega sa sjeverne strane Lučice, a udaljenoj od građevinskog sklopa. Da bi je kišnica što više punila, hridina je nad njom djelomično obložena žbukom, a da bi se vodu, pri njenom povlačenju, što dublje crpilo, usječene su na južnom prilazu u stijeni stepenice s kojima životinje i ljudi silažahu do razine vode, kojoj je površina rasla i padala prema izljevu kišnice u nju kao i danas. Lokva je poslužila zasatno i u kasnijim vremenima kada je korčulanska općina unajmivala Majsan za ispašu.

Ulomak rimskog žrtvenika

Poklopci rimskih amfora (foto Ž. Bačić)

S južne strane građevinskog sklopa, na podanku južnog brijega među stijenama je plitka špilja. Jama uz nju je ograđena podzidavanjem, a sam ulaz u najniži dio špilje bio je zazidan zidićem učvršćenim vap-

¹⁴ Usporedi M. Suić, Iskapanje rimske ville u Maloj Proversu, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIV, Split 1952, str. 177.

¹⁵ C. Fisković, o. c. (6).

nom, dok joj je dno popločano nepravilnim pločama poredanim jedna iznad druge u dvostrukom redu. Na dnu je nađeno dvadesetak kostura, većih i manjih lubanja, od kojih je jednoj probijeno čelo. Bijahu smješteni u različitom položaju. Tragova drvenih ljesova nije nađeno. Kraj jame i u njoj otkopani su ostaci i ulomci rimskih amfora, staklenica, dva ulomka okrugle kamenice i komadi opeka antičkog porijekla. Uz kosture su nađene bakrene kopče koje je objavio Z. Vinski¹⁶ i jedna u obliku koluta s prečkama u tehnici prolamanja.¹⁷

Ulomci rimskih amfora, utezi za ribarske mreže i »kolač« za ribanje (foto Ž. Bačić)

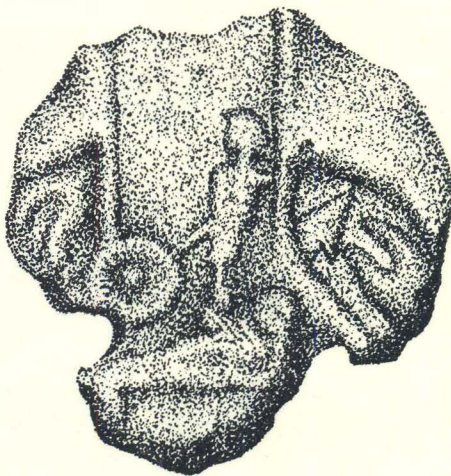
Ostali predmeti nađeni na Majsanu ne mogu se točnije stratigrafski odrediti jer su zemljani slojevi na nalazištu ispremiješani. Suhozidne pregradnje prolaza i prostorija, spomenute stube uz dvorište i ostalo svjedoče da se građevinski sklop upotrebljavao i nakon cvatnog doba

¹⁶ Z. Vinski, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema ostavštini pred-slavenskog supstrata, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXIX, Split 1974, str. 21–23, tab. XIII, 7.

¹⁷ Usporedi D. Bojović, Rimske fibule Singidunuma, Beograd 1983, tabla XXIX, br. 276; Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, Izložba, Zadar 1981, tabla 26; A. Lalović — S. Jovanović, Rgotina antičko nalazište, Starinar XXXI/1980, Beograd 1981, tabla IV/3.

svog života. Sudeći pak po srušenim blokovima kamenih zidova kuće, po sloju keramike nađene na podu svih prostorija i mnogim pukotinama moglo bi se zaključiti da je sklop možda doživio iznenadno rušenje, potres ili slično. Njegove ruševine pružahu dugo zaklonište kasnijim namjernicima što odaju sitni nalazi različitog porijekla.

Između kamenih ulomaka nađenih na Majсанu prepoznatljivi su ulomci pragova vrata s uzdignutim rubom za učvršćivanje vratnica i obranu od vode.

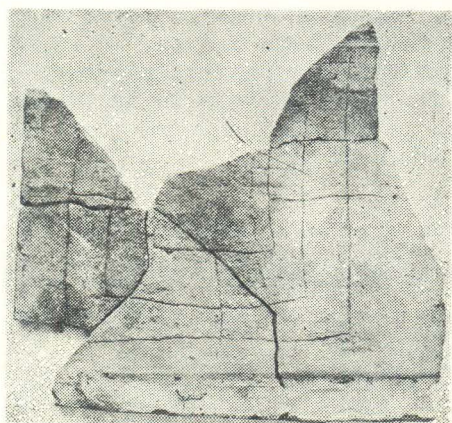
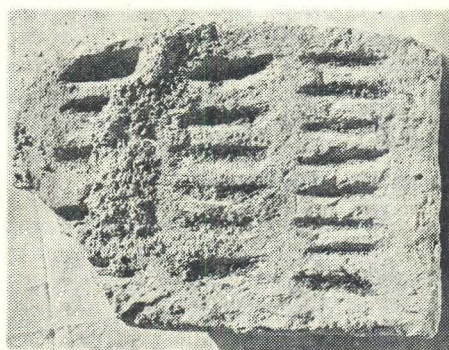
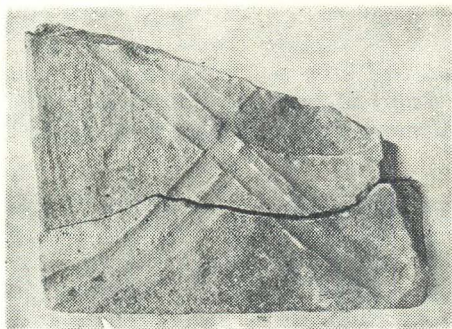
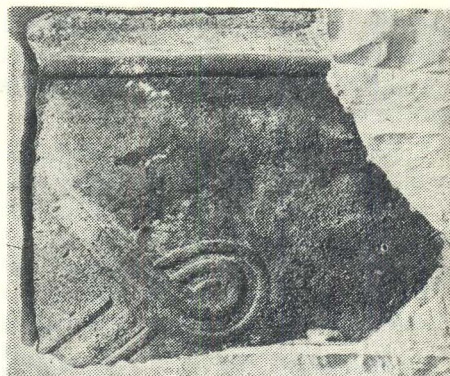
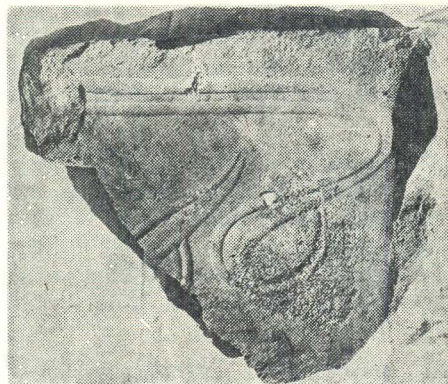
Ulomak uljanice s ljudskim likom i ribom (crtao S. Alač)

Nađen je ulomak malog pri vrhu stepeništa profiliranog poganskog žrtvenika s blagom udubinom na gornjoj površini. Među kovinskim predmetima, pored brončanih kopči nađenih kraj čovječjih kostura u spomenutoj jami i željeznih čavala uz mrtvački drveni sanduk, već spomenutog ranokršćanskog groba, nađeno je tu i tamo nekoliko brončanih šipki, jezičaca, kolutića, duguljastih držaka s rupicom, komadića kovinskih predmeta. Među njima je i brončana kopča s orlom raskriljenih krila okruženim kolutom⁴⁸ u tehničari prolamanja.

Među koštanim ulomcima je i komad drška s urezanim uporednim kolutićima,⁴⁹ ulomci zdjela fino izdjelanih u bijelom i sivom mramoru, kojima se oblik zbog nedostatka ne može sasvim uspostaviti. Među bezbrojnim ulomcima i sitnim komadima iz pečene zemlje nađeni su dijelovi amfora uobičajenih grla, izljebanih držaka i ručica, grlića pojačanih i obrubljenih vrhova i profiliranih, a i s istaknutim prstenom okolo sredine, s ispruganim trbusima, raznolikih dna šiljastih i suženih na ravni

⁴⁸Usporedi E. Steingraber, *Antique Jewelry*, New York, sl. 9, str. 23.

⁴⁹Usporedi Vl. Kondić, o. c., tabla XIX 68, 69.

Rimske tegule s otiscima (foto Ž. Bačić)

završetak, a iznutra s kolutima vitla. Okrugli poklopci amfora imaju po sredini ispupčeni držak, neki su oko tog središnjeg drška ukrašeni reljefnim vijugastim i križolikim ukrasom.²⁰ Poklopci poluoble gornje strane produbljavahu se pričvršćenim valjkom od vapna i tako poprimahu oblik čepa.

Iz opeke su i plosnate pločice eliptičnog zuba (10 × 8,8 × 6) s rupicom pri vrhu za uvlačenje konopca. Vjerojatno bijahu pričvršćeni za mreže da ih se potopi i rastre na morskom dnu. Ribarima je služio, nađen u ulomku i plosnati kolut, s velikom šupljinom po sredini izrađen u čvrstom laporu. U Dalmaciji je spominjan u Hektorovićevoj spjevju »Ribanje i ribarsko prigovaraje«. Bijaše, dakle, poznat i u doba renesansnog 16. stoljeća pod imenom »kolač«.²¹

Nađeni su bezbrojni ulomci tanjih i debljih zdjela s ugrebenim uporednim crtama od kojih jedna ima i valovnicu, a već sam je objavio, pršljenovi vretena i plošne svjetiljke, uljanice od kojih sam tri rano-kršćanske već objavio u zborniku Grge Novaka 1970. godine, a ovdje donosim jednu koja je izrazito antička. Na žalost njeno je dno oštećeno pa nema oznake tvornice. Ima reljef poput trofeja u kojem se ističu okrugli štit i koso postavljeno koplje koje probija nataknuti oklop i kacigu uzdignute na drvu uspravljenom nad koso položenim predmetom u kojem je kotačić s prečkama. U pobočnim žljebovima je strelica i neki predmeti koji se ne razaznaju zbog loma i trošnosti. Ima dvije bočne rupice za nalijevanje ulja.²²

Nađen je i ulomak duboke zemljane zdjele široke 11, a visoke 14 cm koja podsjeća na glavicu stupa. Otkopano je i nekoliko ulomaka plićih i dubljih širokih tanjira pečenih u crvenoj zemlji glatke površine kojima ukošene strane, debljine 5 mm, imaju pojačani rub, a na dnu im je uzdignut istaknuti krug visok 1 cm.²³ Na unutrašnjoj strani jednoga je znak pletenice dug 3 cm. Bezbrojni su i ulomci pločastih crepova četvorasta oblika s udubenim znakovima podvostručenih vrpca, zaokruženih i prekrštenih ili savnutih oštih krajeva. Sred jednog ulomka je nepotpuni natpis HRM (RI) ispisan klasičnom kapitalom, vjerojatno tvornice C. Titi Hermerotis, poznate u Saloni, Naroni i Senju.²⁴ Na jednom crijepu su utisnute životinjske šape; vjerojatno psa čuvara radionice, na drugom je urezana trilja (mica).²⁵ Na jednoj plosnatoj širokoj opeci, nađenoj u ognjištu kuhinje, urezana su tri niza udubljenih crta da se za njih čvršće prihvati vapno kojemu se vide tragovi.

²⁰ Usporedi M. Abramić, Žigovi na opekama i amforama iz Narone, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XLIX, Split 1926–27, str. 236/k.

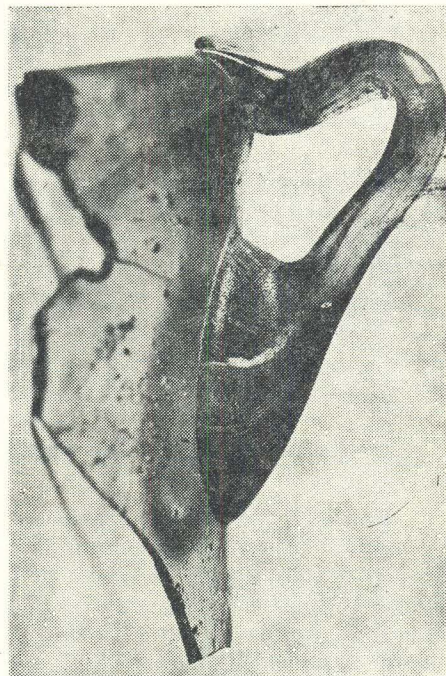
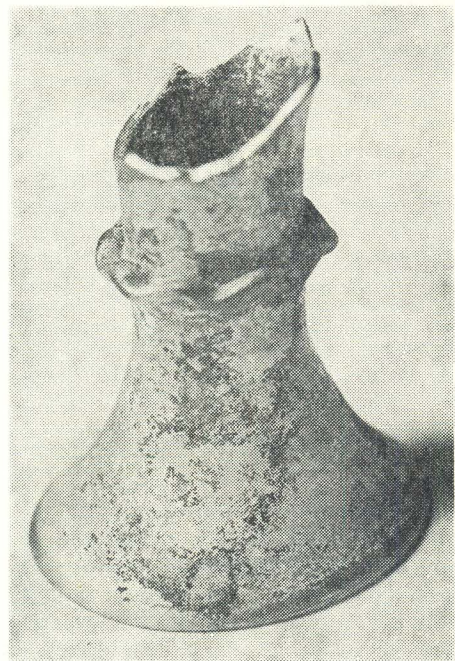
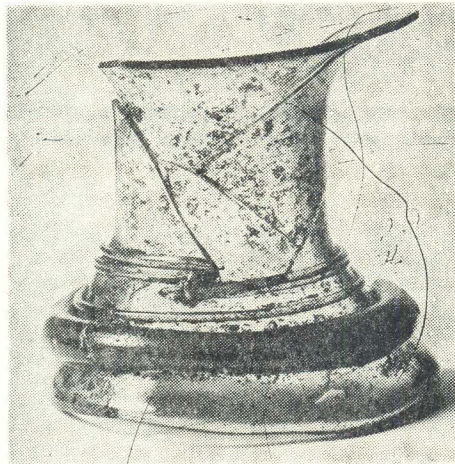
²¹ Usporedi, M. Nikolaić, Neki pomorski predmeti i spomenici iz Srednje Dalmacije, Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmacije LV, Split 1953, str. 172. Nalazi se u Arheološkom muzeju u Splitu.

²² G. C. Picard, Les trophées romains, Paris 1957, tabla VII, VIII, XIV/2, XV, XVI.

²³ Usporedi F. Oreb — E. Marin, Kasnoantičko groblje na Sućidru u Splitu, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXXIV, Split 1980, tabla XXII/2.

²⁴ Usporedi Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XXXII, Split 1909, str. 74; XLIX, Split 1927, str. 134; XII, Split 1889, str. 20; K. Patsch, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien VI, str. 235, IX, 285 n. 4; A. Glavičić, Kulturnopovijesni vodič po Senju, Senjski zbornik V, Senj 1965, str. 459.

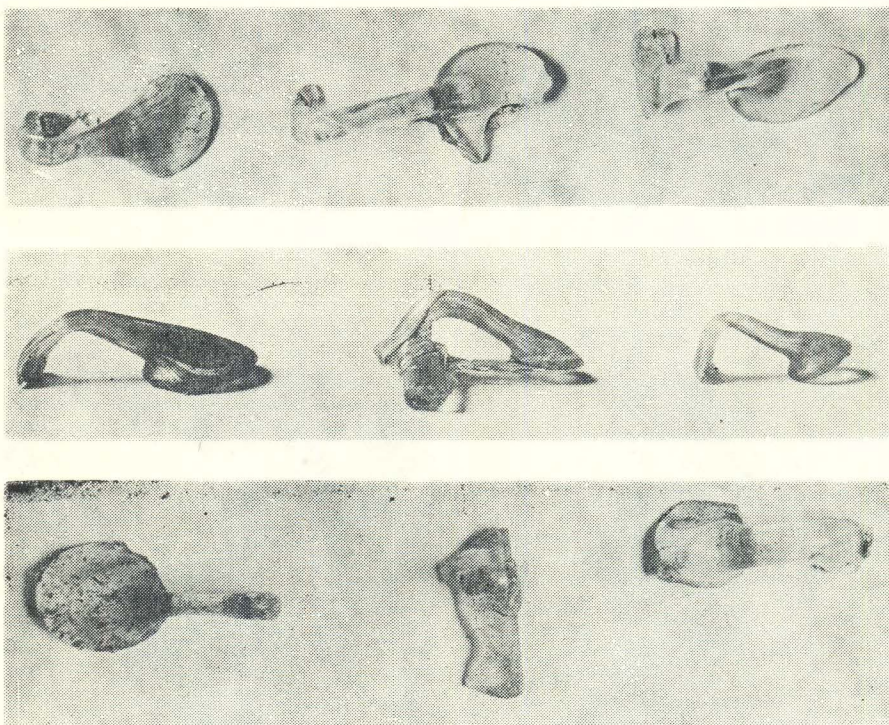
²⁵ B. Gabričević, Arheološki nalazi iz Gale, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LV, Split 1953, sl. 5.

Ulomci staklenih posuda (foto Ž. Bačić)

Na nekim ulomcima opeka iskrižane su udubine da se bolje poprimi žbuka zida. Otkriveni su i ulomci kupa kanalica i četverouglastih debljih opeka, koje vjerojatno podržavahu pod hipokausta.

Među bezbrojnim i sitnim ulomcima stakla koje je nađeno u maj-sanskim ruševinama i u njihovoj neposrednoj blizini treba spomenuti najizrazitije.

Ručke staklenih čašica nađenih na Majsanu (foto Ž. Bačić)

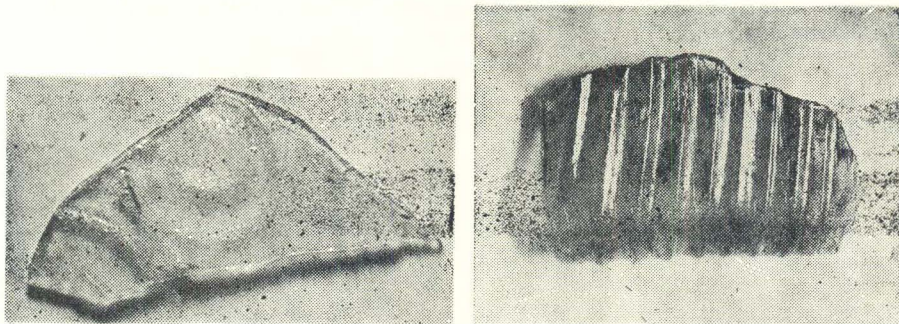
Brojnošću se ističu okrugle čašice s izduženom i tankom nogom na širokom kružnom vodoravnom dnu podvostručena ruba s udubinom u sredini o kojima sam već pisao jer pripadaju ranokršćanskom vremenu.²⁶ Nađeno je nekoliko balsamarija duguljasta okrugla i vitka oblika, uskog kao prst, kojima je suženo dno, zaobljeno, šiljasto, a nekima završava poput kapljice. Raznobojni su, modrikasti, žučkasti, smeđi, plavkasti i zelenkasti.²⁷ Slični su onima u Saloni pa i na obližnjem Lučnjaku i ostalim kasnoantičkim nalazištima.²⁸

²⁶ C. Fisković, o. c. (6).

²⁷ Staklo iz Teklića, Slavonski Brod, Arheološki pregled 17, Beograd 1975, tabla LIII: M. Bucovala, Vase antice de sticla la Tomis, Bucuresti, str. 122, sl. 250–251.

²⁸ I. Fisković, Ranokršćanske crkvice na Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku u Pelješkom kanalu, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXV–LXVII, Split 1965, str. 161.

Među stotinjak ulomaka bočica i staklenki ističe se ona koja ima rašireni pojačani grlić opasan debljim i tanjim ili podvostručenim prstenom u nepravilnoj debljini. Promjer okruglog grlića je 16 cm. Zelenkaste je boje. Na jednoj bjelkaste boje okruglo grlo okruženo je odebljanim valovitim prstenom. Promjer otvora je 3,8 cm opasan s tri podvostručena prstena.²⁹ Nađena su i grla okružena nepravilnim prstenjem djelomično suženim ili raširenim, od kojih je jedan pri rubu, a drugi na sredini grla. Neke staklenke imaju pak jednostavno rašireno grlo bez prstena.³⁰ Na mnogima su male svinute ručke grbasta i koljenasta, nepravilna i zaobljena luka raširena pri dnu da bolje i čvršće obuhvate rame ili trbuh staklenke. Sličnih savinutih držaka plavkasta, zelenkasta i modrikasta stakla nađeno je u Saloni i ostalim antičkim mjestima.³¹

Ulomci rimskih staklenih posuda (foto Ž. Bačić)

Među tim ručkama razlikuje se jedna široka i rebrasta, koja pripadaše vjerojatno kugličastoj boci ili vrču. Slične češljaste drške nađeno je u Zadru, u Solinu i u drugim antičkim nalazištima.³² Na nekim ulomcima plavosvijetle boje provlače se bijele niti u nekim preljevima. Na jednom ulomku su plitki mjehurasti krugovi na pozadini ispunjenoj palmicom.

Između ulomaka trbuha neki su ukrašeni plitkim reljefnim ukrasima, mrežom nepravilnih okanaca,³³ krugova, četvorima i kapi. Sačuvani ulomci dna staklenica udubljeni su s izbočenim unutarnjim dijelom, neki imaju nareckani rub ili su ravni. Sve su to odlike i oblici antičkog rimskog stakla. Svi ti ulomci nađeni su u ispremiješanim ruševinama pa ih je nemoguće stratigrafski odrediti. Nijedan od njih nije nađen u grobovima, niti je ijedna staklenica sačuvana u cjelini, pa je teško odrediti

²⁹ A. Cermanović-Kuzmanović, Arheološka istraživanja antičkih nekropola u selu Komini kod Pljevlja, *Starinar* XXXI/1980, Beograd 1981, tabla IV, 2; Z. Subić, Tipološki i kronološki pregled rimskoga stakla v Poetovionu, *Arheološki vestnik* XXV, Ljubljana 1976, tabla IV 38; P. La Baume, *Glas der antike Welt* I, Köln, tabla 21/D29.

³⁰ C. Isings, *Roman glass from dated finds*, Groningen/Djakarta 1957, sl. 104a, 104b; M. Bucovala, o. c., sl. 96, 99; P. La Baume, o. c., tabla 25/D44.

³¹ C. Isings, o. c., str. 30–32, 52, 54, 69, 71, 152–158.

³² G. Mariacher, *Mostra dei vetri del Museo di Zara*, *Bullettino dei musei civici veneziani*, Anata XI, No 4, Venezia 1966, sl. 17 (Vetri del Museo di Zara restaurati); D. Pinterović, Mursa i njeno područje u rimsko doba, *Osijek* 1978, tabla LXIV; M. Bucovala, o. c., str. 135, sl. I; C. Isings, o. c., sl. 50b, 51a; S. Petru, *Antičko staklo iz Dolenjskih grobov*, *Rasprave* VI, Ljubljana 1969, t. 4/1.

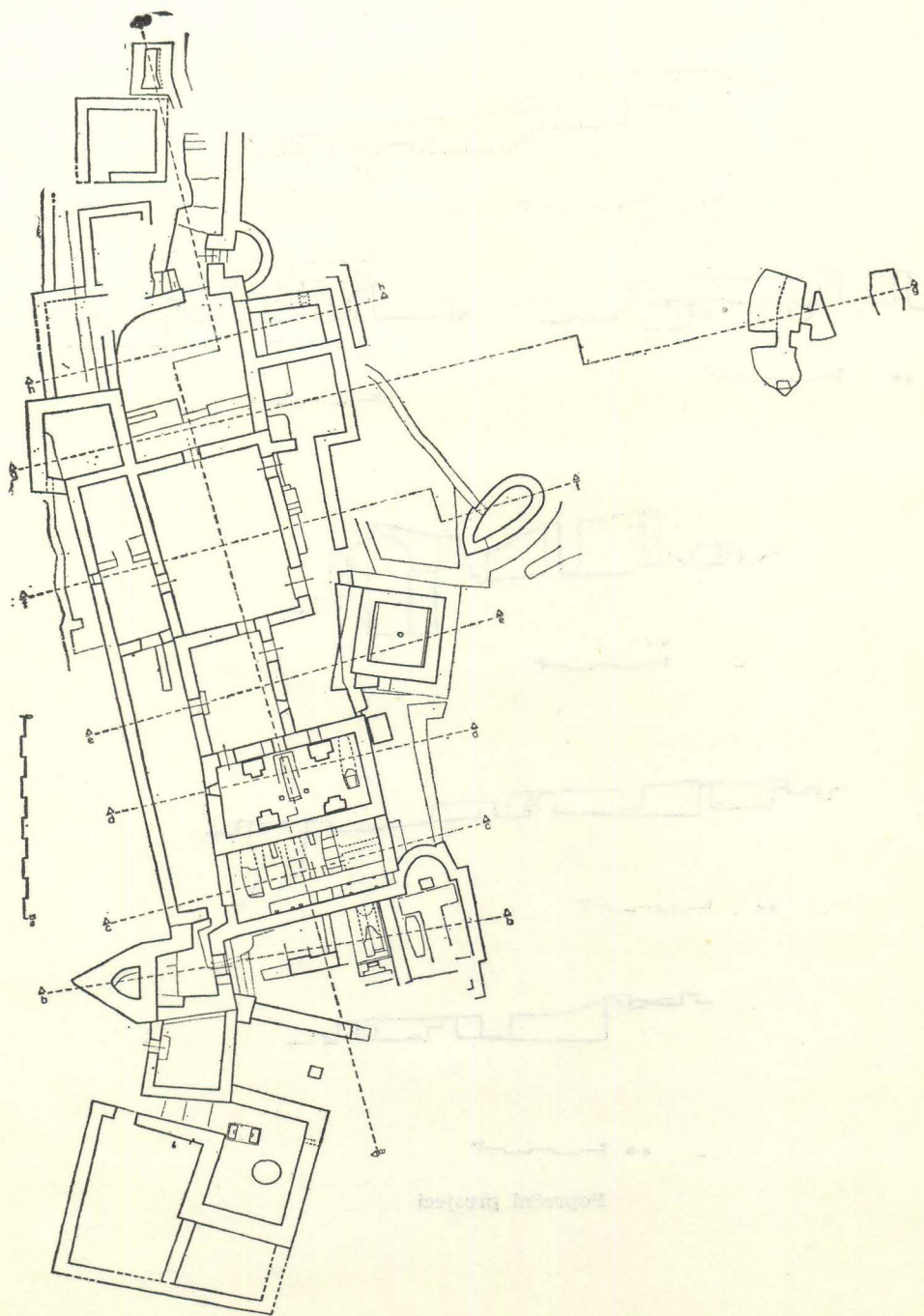
³³ S. Petru, o. c., str. 177, sl. 1/2.

i putem uspoređenja iz drugih nalazišta njihov cjeloviti oblik. Međutim, mnoštvo ulomaka i komadića, različito oblikovanih tankih i istančanih boca, bočica, posudica i tanjurića jasno očituje da je rimska naseobina na Majsanu obilovala krhkim i finim staklom različite namjene. To pokazuje i visoki stupanj njene civilizacije jednako kao i ulomci s obližnjeg otočića Lučnjaka. Očito je da stanovnici tih nastambi dobavljahu odasvud staklenke, a primahu ih vjerojatno i na poklon od putnika koji su pristajali na otočić. Po sačuvanim ulomcima za sada, pri oskudnom poznavanju antičkog stakla u Dalmaciji, preuranjeno bi bilo odrediti njegovo porijeklo i točnije vrijeme lijevanja. Tome smeta i nedostatak čitavih, u cijelom obliku sačuvanih staklenica, ali smo skloni smatrati ih proizvodima II—IV stoljeća. U ruševinama je na nekoliko mjesta, osobito oko kuhinje i jame za smeće nađeno nekoliko zubi vepra i rogova jelena,³⁴ koji su u ovom kraju živjeli u prošlosti,³⁵ i školjki³⁶ koje se i danas love u Pelješkom kanalu.³⁷

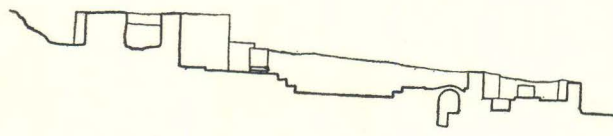
³⁴ Usporedi A. Janus *Pannonius Museum Evkőnye*, Budapest 1960, tabla VII, X, XI.
³⁵ Da je u prošlosti bilo na našoj obali jelena svjedoči naziv dubrovačkih Elafitskih otoka, a i ime Jelenji rat kraj Stona i u 16. stoljeću. *Diversa cancellariae* 125, str. 61', 242'. *Ibid.* 126, str. 69, 136. *Historijski arhiv* u Dubrovniku. Lov na jelene i ubijanje vepra prikazani su u 13. stoljeću na Radovanovim vratima stolne crkve u Trogiru. C. *Fisković*, Radovan, Zagreb 1965, tabla 59, 61 i 62.

³⁶ Nalaze se i u ostalim rimskim ruševinama, I. *Cremona*, o. c., str. 155.
³⁷ Iskopavanja na Majsanu vršena su u sklopu znanstvenih istraživanja Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, koji je predviđao i konačnu njihovu konzervaciju, ali za to nije dobio potrebna sredstva. Vidi C. *Fisković*, O našoj kulturnoj baštini, Zbornik otoka Korčule I, Zagreb 1970, str. 33.

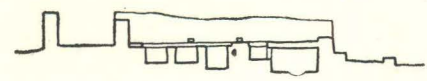
Fotografije uz ovaj izvještaj izradio je *Zivko Bačić*, fotograf spomenutog zavoda.

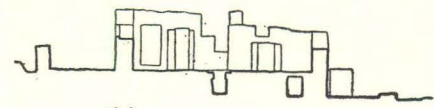
Tloris naseobine na Majsanu s označenim presjecima

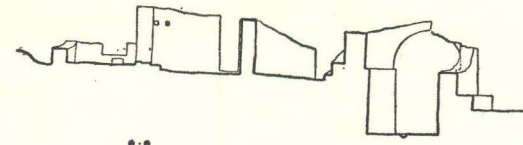
b-b 0 5m

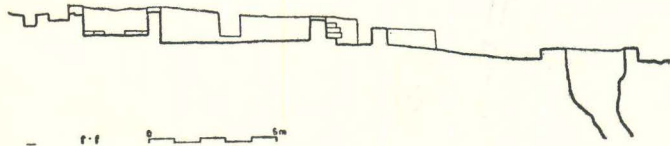
c-c 0 5m

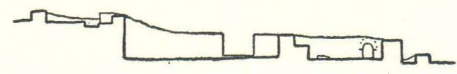
d-d 0 5m

e-e 0 5m

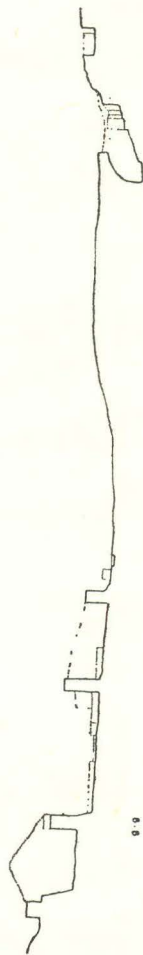
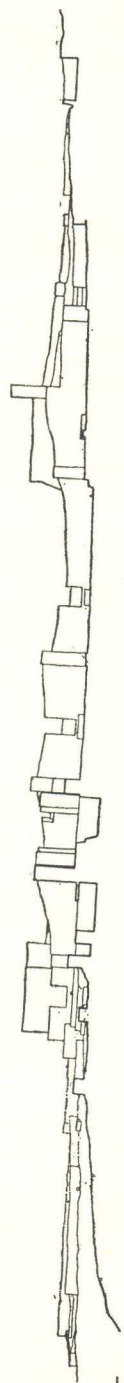

f-f 0 5m

g-g 0 5m

Poprečni presjeci

Uzdružni i poprečni presjek naseobine na Majšanu

HABITAT ANTIQUE À MAJSAN

C. Fisković

L'auteur traite la question des ruines existant sur l'îlot de Majsan, près de Korčula qui, il y a quelques années, furent dégagées et fouillées. Situées dans la crique de Lučica, ces constructions avaient utilisé l'endroit le plus favorable et protégé du côté occidental de l'îlot. Là, une source d'eau vive avait déjà attiré la population de cette région à l'époque néolithique, ce dont témoignent le couteau en silex et le fragment de hache votive qui y ont été découverts... Les traces de l'âge protohistorique ne sont pas nettes, alors que de l'époque illyrienne a subsisté un long mur en pierres sèches, près de la crête de la colline qui s'élève sur l'îlot.

Les ruines actuelles de Lučica appartiennent au temps du gouvernement païen romain de la Dalmatie, et se prolongent au-delà de la période paléochrétienne, jusqu'au haut Moyen Age. Ce sont les vestiges d'une Villa rustica ramifiée, se rattachant au domaine rural restreint situé sur l'îlot, avec une memoria paléochrétienne ultérieure et un cimetière entouré de fortifications. Au fond de la crique a été construite une petite digue. L'ensemble des constructions est de forme allongée et se trouve à l'endroit où le sol descend jusqu'au bord de la mer. La partie nord est délimitée par un mur et deux tours, et celle de l'ouest par un mur et une tour triangulaire située au début de ce mur. Au sud, s'élevait une citerne qui, grâce à des additions, a pu servir de moyen de défense. A côté de cet ensemble se trouvait un pressoir d'après lequel s'est vraisemblablement conservé à ce coin de terre le nom de Turanj (pressoir). Du côté nord, un long couloir communique avec les salles du sud. Au milieu, l'atrium, relié à deux salles plus petites qui se trouvèrent plus tard à côté de la memoria paléochrétienne. Vers le nord-est se trouve la cuisine où furent découvertes de petites huîtres, un foyer et des fragments de meule. Près de la cuisine, l'hypocauste des bains. Dans la salle située à l'est de l'atrium, on a dégagé du mortier coloré en rouge, et au autre, profilé en blanc. A l'angle sud-ouest, une petite église du haut Moyen Age.

D'après les nombreuses fissures des murs on peut supposer que l'ensemble archéologique fut subitement détruit par un tremblement de terre.

Au pied de la colline méridionale se voient une grotte peu profonde entourée d'un petit mur et dallée et, à côté, une fosse close. On y a trouvé des restes d'amphores romaines, de la verrerie, des briques et, proches de squelettes, des fermoirs en cuivre. Parmi les objets découverts se distinguent un fermoir avec aigle aux ailes déployées, puis un manche en os avec de petites croix parallèles, des lampes paléochrétiennes et une lampe païenne avec relief ressemblant à un trophée avec lance, armure et casque, des poids de mesure et de nombreux fragments d'écuelles. Sur l'un des plats en terre est imprimé un entrelac et, sur un fragment de terre cuite, se lit l'inscription HMR (RI), probablement la marque de fabrique de C. Iti Hermerotis qui était très répandue en Dalmatie romaine, puis des empreintes de pattes d'animaux.

Parmi les fragments de verrerie se remarquent ceux avec petit pied rond appartenant à l'époque paléochrétienne, ensuite des vases à onguent et des récipients en verre ornés sur les bords d'épaisse et minces renflures, toute cette verrerie remontant à la période comprise entre le IIe et le IVe siècles.